

Robyn Eversole

Inddragelse af lokalsamfund: Et kritisk perspektiv på offentlig deltagelse i Australien

På overfladen virker Australien som et samfund, hvor borgerinddragelsen er stærk, og hvor borgere i stigende grad også på det lokale plan har en række kanaler for at give udtryk for deres meninger og for at få indflydelse på politiske forandringer. Men et nærmere blik på de forhold, som ligger bag disse politiske forandringer, fortæller en anden historie. Baseret på en række casestudier fra Tasmanien og delstaten Victoria viser artiklen, at borgerinddragelsen knytter borgerne, enten som individer eller som medlemmer af foreninger og organisationer, til stærkt formaliserede og regulerede bureaukratier. Derved bliver forholdet mellem borgere og myndigheder ofte karakteriseret ved markante uligheder i forhold til magt og ressourcer såvel som ved mangelfuld kommunikation. Det betyder, at det lokale samfund ikke bliver hørt tilstrækkeligt, og at bureaukratiet ofte dominerer.

Den altoverskyggende storbyfokus i Australiens bosættelsesmønstre har betydet, at beslutningsprocesser og ressourcer historisk set har været koncentreret i landets urbane centre. Der har i årevis været stillet krav om en decentralisering af beslutningsprocesserne og højere grad af autonomi til regionerne (se fx Brown, 2005) – men der er alligevel set meget få politiske tiltag for at styrke de regioner i Australien, der ligger uden for de store byer (se fx Rainnie og Grant, 2005: 4-9; Lynn, 2005: 186; Sher og Sher, 1994). I de senere år har man, blandt andet på grund af et politisk pres, imidlertid set et stigende antal decentraliseringstiltag fra regeringens side, der har forsøgt at øge graden af „deltagelse“ fra Australiens regionale institutioner, lokalsamfund og borgere (se fx Eversole og Martin, 2005; Smyth, Reddel og Jones, 2004). Det kunne på overfladen se ud som et skift hen imod en mere samarbejds-, deltager- og „netværksorienteret“ form for governance i Australien (Considine, 2005). De casestudier, der bliver gennemgået i denne artikel, lægger imidlertid op til en anden konklusion: at den hierarkiske styreform fortsat trives og endda dominerer, hvorved deltagelsen bliver både begrænset og sat i rammer.

Australiens beslutningstageres voksende interesse i „regional“ og „lokal“ deltagelse matcher de internationale trends i retning af en governance-tilgang, der i højere grad lægger vægt på lokal forankring, deltagelse og partnerskab (se fx OECD, 2006). I international sammenhæng har flere trends nærmet sig hinanden: den såkaldte „ny-regionalisme“ og dens interesse for fordelene ved en netværksbaseret, lokalt forankret form for governance i en vidensbaseret økonomi (en videreudvikling af tidligere teoretikers arbejde

som fx Cook og Morgan, 1998 og Amin, 1999); det internationale udviklingsfelts øgede bevidsthed om behovet for at forstå lokale perspektiver og at have lokalkendskab (fx Chambers, 1983; Blackburn og Holland, 1998); og sociale og politiske teoretikers undersøgelser af, hvordan regeringer i et demokrati kan være mere lydhøre over for deres borgere (fx Yankelovitch, 1991; Hirst, 1994; Fung og Wright, 2003). Til sammen har disse trends skabt grobund for et policy-klima blandt regeringer, der indebærer, at regional og lokal deltagelse i governance er ønskelig ud fra økonomiske, sociale og politiske overvejelser, og at deltagelse kan skabe mere retfærdige, effektive og innovative resultater.

I Australien er disse policy-trends tydelige, men de er også underlagt en social og politisk kontekst, hvor governance-centrene i storbyerne (Canberra, Sydney, Melbourne og andre) længe har haft et anspændt forhold til de landlige regioner. „Deltagelse“ i governance i Australien optræder i en politisk kontekst, hvor „de landlige regioner, som bliver styret langvejs fra, har ... kæmpet for at komme til orde med deres behov og forsøgt at få mere kontrol over beslutningsprocesserne angående udvikling“ (Eversole og Martin, 2005: 5). På den ene side kunne det se ud som om, at den nuværende understregning af regional og lokal deltagelse på den australske politiske arena ville give regionerne og med dem lokalsamfundene den autonomi i beslutningsprocessen, som de har længtes efter i så lang tid. På den anden side er diverse deltagesinitiativer af flere forfattere blevet karakteriseret som en strategi til at udvikle „ansvar uden ressourcer“, samtidig med at man genererer subtil og indirekte social og politisk kontrol (fx Cheshire, 2006; Herbert-Cheshire og Higgins, 2004; Martin og Ritchie, 1999; Everingham, 2001).

Australske policy-initiativer med henblik på deltagelse har en tendens til at understrege handling og beslutningsprocesser på *lokalsamfundsniveau* (Adams og Hess, 2001). Selv de, der ikke mener, at der er noget kvalitativt nyt i denne opmærksomhed rettet mod lokalsamfundene, har bemærket en øget kommunitaristisk sprogbrug i den australske regerings politiske tiltag og programmer i de senere år (Everingham, 2001; Mowbray, 2005; Lynn, 2005). Interessen for *lokalsamfundenes deltagelse* er i høj grad instrumentalistisk: kendetegnet ved en anerkendelse af, at lokale frivillige kan „udfylde hullerne“, og at lokalviden kan være en „kvalitativt bedre kilde til ideer til og processer for politiske tiltag“ (Adams og Hess, 2001: 15). I kølvandet på visioner om større effektivitet er der i de politiske tiltag, der berører offentligheden, lagt stadig mere vægt på at få „partnere“ på tværs af sektorer til at mødes i „nye“ former for netværks-governance. *Partnerskaber* og *lokalsamfund* er de to væsentligste modeord. Set fra et teoretisk perspektiv er denne „nye“ netværks-governance imidlertid blevet stillet op som et modstykke til de „gamle rigiditeter“ i rammerne for bureaukratisk governance (Considine, 2005).

Snarere end gammel og ny viser de cases, der præsenteres i denne artikel, at vi i det moderne Australien har en *blanding* af policy-tilgange – og på grund af denne blandings sammensætning en ineffektiv tilgang. I de følgende casestudier af „lokalsamfundsdeltagelse“ i de dele af Australien, der ligger uden for storbyerne (det „regionale“ Australien) vil vi observere relationerne mellem „lokalsamfund“ og „bureaukrati“, sådan som de udspiller sig i det virkelige liv. Det centrale spørgsmål er her, i hvor stor udstrækning lokalsamfund i Australien er i stand til at deltage i deres egen styring. Er der tegn på et skift i retning af mere netværks- og deltagerorienterede governance-modeller i Australien, hvilket i sidste instans ville give „regionerne“ (og de dertil hørende lokalsamfund) mere magt i beslutningsprocesserne? Eller er denne „deltagelse“ begrænset uden et egentligt skift væk fra de traditionelle magtcentre?

Casestudierne antyder det sidste. De viser, hvordan lokalsamfundenes styringsbestræbelser i Australien konsekvent bliver kontrollerede og holdt inden for bureaukratiske, hierarkiske relationer. Lokalsamfundene deltager, men „gamle rigiditeter“ dominerer. Legitimiteten og beslutningsdygtigheden placeres udelukkende inden for de bureaukratiske praksisser, processer og institutioner. Frem for at fremme og opmuntre til lokalsamfundsnetværk som en selvstændig form for governance – med eget socialt og kulturelt fundament og rationale – ser vi, at disse netværk og deres „deltagelse“ styres og diskret formes, så de kommer til at passe ind i de fremherskende bureaukratiske rammer. Resultaterne synes måske vellykkede set med bureaukratiske briller, men hvis man kigger på dem fra de deltagende lokalsamfunds perspektiv, er det en ganske anden bedømmelse. Relationerne mellem disse forskellige aktører influerer til gengæld på, hvordan man forstår og fortolker „deltagelse“ (Eversole, 2003). Mens beslutningstagerne tilsyneladende tager governance med lokal forankring eller baseret på „netværk“ til sig, medfører samarbejdsformen mellem dem og lokalsamfundene både, at legitimiteten af governance med lokal forankring undermineres, og at tillidsforholdet mellem borgere og regeringsorganer mindskes.

Offentlig deltagelse som „inddragelse af lokalsamfund“

De fleste offentlige organer i Australien har en eller anden grad af bemyndigelse til at arbejde i partnerskaber med lokalsamfund. I mange beslutningsprocesser (som fx godkendelse af større byggeprojekter eller policy-evalueringer) er der inkluderet offentlig forelæggelse eller høring. Der er også et opmuntrende stort antal grupper med base i lokalsamfundene, der lader til at spille en aktiv rolle i beslutningsprocesser angående lokalt forankrede „udviklingsaktiviteter“: fx naturressourceforvaltningsgrupper, lokale initiativgrupper og lignende. På overfladen ser Australien derfor ud til at være et

meget deltagerorienteret samfund, hvor borgerne har en lang række kanaler, de kan bruge for at blive hørt og gøre deres indflydelse gældende. Men når man kigger nærmere på de underliggende relationer for disse former for deltagelse, er det en helt anden historie.

Set med de offentlige instansers øjne er borgerdeltagelse i Australien bygget op om modellen „inddragelse af lokalsamfund“. Denne model kobler per definition folk som individer, uformelle eller semiformelle organisationer (fx lokalgrupper, interessefællesskaber) med meget formelle bureaukratier (typisk ministerier). *Inddragelse af lokalsamfund* anvendes for at indikere et positivt forhold mellem lokalsamfund og stat (se fx Lowe og Hill, 2005: 172), hvor staten enten refererer til nationale, stats- eller lokale regeringsniveauer. Målet for en sådan inddragelse er at øge statens legitimitet i offentligheden, inklusive folks opfattelse af statens evne til at lytte til og reagere på behov bestemte steder. Det indebærer også som oftest en overførsel af visse typer opgaver, ansvar og beslutningstagende magt tilbage til de mennesker eller de organisationer, der bliver mest direkte berørt, hvorved man genererer både ressourcebesparelser og antageligt en højere grad af „myndiggørelse“ af lokalsamfundene.

Modellen „inddragelse af lokalsamfund“ for offentlig deltagelse i governance tager udgangspunkt i eksisterende governance-institutioner. Derefter forsøger den at koble disse institutioner med „lokalsamfund“. I Australien har det forskellige udformninger: Det kan være konkurrencepræget finansiering stillet til rådighed for grupper til bestemte formål, kompetenceopbygning af frivillige styregrupper, rådgivende grupper, der yder bistand i forhold til forskellige policy-problemstillinger eller åbning af telefonlinjer, så „den offentlige mening“ kan blive hørt i forhold til regeringsdokumenter. Alle disse inddragelsesstrategier forsøger i princippet at øge borgernes og lokalsamfundenes deltagelse i governance-processer. Samtidig, og det er ikke tilfældigt, adskilles „regering“ og „lokalsamfund“ konceptuelt: „Regeringen“ præsenterer sig selv som „engageret sammen med“ og „i samarbejde med“ lokalsamfundene, selvom man kan hævde, at

“... Når vi taler om Regering og Lokalsamfund i et demokrati, taler vi grundlæggende om to forskellige tilgange til ’folkestyre’: den formelle, stærkt institutionaliserede, som er bundet af lovgivningen, og som opererer som en ’tjener’ for det folk, den skal forestille at repræsentere; og den uformelle, der er baseret på personlige bånd og relationer og med meget løse institutionelle strukturer“ (Eversole og Scholfield, 2006: 3).

I den sprogbrug, der anvendes, når man taler om inddragelse af lokalsamfund, forsvinder den demokratiske forestilling om, at regeringen *repræsente-*

rer lokalsamfundene; i stedet „engagerer“ regeringen og lokalsamfundene sig i hinanden.

En gruppe medarbejdere i et australsk ministerium gennemgik for nylig en reflekterende proces angående ministeriets indsats i forhold til deres aktiviteter med hensyn til „inddragelse af lokalsamfund“.¹ Deres konklusioner siger en hel del om de modsætninger, der er indeholdt i inddragelse af lokalsamfund som en tilgang til lokalsamfunds (og borgernes) deltagelse. For det første pegede en medarbejder på, at der var et tydeligt spændingsfelt mellem det politiske pres for offentlig deltagelse (fx „myndiggørelse“ af lokalsamfund), og hvad der faktisk var muligt for dem inden for de givne rammer, afdelingens politik og lovgivningen. Der var en erkendelse af, at inden for de givne bureaukratiske rammer „kan vi teknisk set ikke myndiggøre“ lokalsamfundene. Tilsvarende udtrykte mange medarbejdere en bekymring over, at man opsøger lokalsamfundenes input i beslutningsprocessen, men man sjældent reagerer på dem, og at retorikken om lokalsamfundenes og borgernes „deltagelse“ ikke nødvendigvis korresponderer med en reel indflydelse i forhold til resultaterne. Man søger måske nok rådgivning, men regeringens planer forbliver de samme; selve inddragelsen ses ofte som et „vedhæng“ på eksisterende processer inden for regeringen.

Disse ministerielle embedsmænd, hvis diverse projekter ofte førte dem langt ind i grænselandet mellem „lokalsamfund“ og „bureaukrati“, følte helt klart modsætningen ved at forsøge at integrere lokale perspektiver i bureaukratiske strukturer. Strukturerne (ministeriel politik, ministerielle protokoller) blev opfattet som givne; indflydelse fra andre kanaler var derfor per definition begrænset. Det modsætningsfyldte ved at skulle have lokalsamfunds- og borgerdeltagelse til at passe ind i modellen „inddragelse af lokalsamfund“ kom endnu mere tydeligt til udtryk i medarbejdernes kommentarer om ministeriets overordnede perspektiv på borgerinddragelse af lokalsamfund. Inddragelsen blev i stor udstrækning set som noget, der foregik gennem ministeriets egne aktiviteter til „inddragelse af lokalsamfund“ med en tendens til at overse det faktum, at eksterne grupper kører projekter selv – med eller uden ministeriel støtte.

I de følgende afsnit vil eksempler fra hele Australien vise, hvordan en hierarkisk styret model for inddragelse af lokalsamfund tilpasser lokalsamfundenes handlinger, så de passer ind i og kan styres af bureaukratiske governance-institutioner. Denne proces fremmes af modellen „inddragelse af lokalsamfund“ for deltagelse, der fastsætter koblingen mellem folk og deres regering på en særlig måde: Først adskiller man konceptuelt „regering“ og „lokalsamfund“ for derefter at koble dem sammen igen i et ulige „inddragelsesforhold“. På den måde placeres magt og legitimitet i veletablerede bureaukratiske institutioner, mens „lokalsamfund“ bliver spredt ud over individer,

uformelle eller semiformelle organisationer med meget begrænset mulighed for indflydelse inden for disse institutioner. Lokale ressourcer, inklusive lokalviden og frivilligt arbejde, bliver spændt foran både effektivitet og legitimitet, men *deltagelse* fra lokalsamfundenes side rækker sjældent til reel indflydelse i beslutningsprocessen.

Inddragelse af lokalsamfund i Naturressourceforvaltning (NRF)

Den australske regerings fokus på decentraliseret og deltagerorienteret naturressourceforvaltning er en oplagt mulighed for i praksis at studere forholdet mellem myndigheder og lokalsamfund i policy-udmøntningen. Naturressourceforvaltningens karakter bliver ofte anfægtet, og de vanskeligheder, der knytter sig til, hvordan man skal styre NRF, er derfor genstand for megen opmærksomhed både i Australien og internationalt. Der er udbredt konsensus om behovet for deltagerorienterede tilgange og styringsmekanismer, der giver disse interessenter mulighed for at formulere deres behov, koordinere deres forskelligartede viden og løse deres forskelligheder. Australien har været en international banebryder, hvad angår udviklingen af deltagerorienterede og lokalt forankrede tilgange til NRF som fx Landcare-bevægelsen (se fx Martin og Ritchie, 1999; Curtis, 2003; Curtis og Lockwood, 2000). Skiftet i retning af en mere deltagerorienteret og regionalt styret NRF startede i slutningen af 1990'erne og havde netop til hensigt at bygge på den lokale forankring for at skabe grobund for en mere deltagerorienteret og lydhør ledelse af NRF på distriktsniveau.

Brian Head (2005) har lavet en fremragende oversigt over den underliggende australske policy-kontekst, som har medført dette ryk i retning af en mere deltagerorienteret, regionalt styret NRF. Han undersøger også nogle af de spørgsmål og udfordringer, der har vist sig ved etableringen af en række nye, decentraliserede styrings-organer med mandat til at træffe effektive beslutninger om naturressourcer på lokalt niveau. Uden at gå i detaljer med, hvordan disse organisationer fungerer (og der er store strukturelle forskelle fra stat til stat), kan man identificere to væsentlige problemstillinger i den australske governance-litteratur om NRF, hvad angår evnen til at nå dette mål om mere deltagerorienteret og lydhør naturressourceforvaltning i Australien. For det første er det åbenlyst, at sådanne organisationer kun i mindre grad er „deltagerorienterede“ og „repræsentative“. Selvom deres medlemmer er lokalt forankrede, er de stadig begrænsede i antal (og i de interesser, der er repræsenterede), de mangler demokratisk legitimitet (medlemmer bliver eksempelvis udpeget og ikke valgt), og centrale myndigheder spiller stadig en stor vejlederrolle, hvad angår disse gruppers politiske tiltag og aktiviteter (Moore, 2005: 130-132; Head, 2005: 149). Den anden væsentlige problemstilling drejer sig om, hvor godt disse organisationer rent faktisk fungerer som

en governance-mekanisme. Man kan sætte spørgsmålstejn ved disse organisationers evne til selv at levere meget komplekse resultater og – lige så væsentligt – ved de eksisterende regeringsinstitutioners evne til at arbejde med dem, udstyre dem med ressourcer og støtte dem (Head, 2005: 145-147).

Disse problemstillinger fordrer en nærmere undersøgelse. Den første drejer sig om, hvorvidt „deltagelse“ (i dette tilfælde deltagelse i NRF) er forenelig med krav om effektivitet (grupper kan kun have en vis størrelse) og kompetence (man skal have visse kompetencer for at sidde i et formelt, regionalt policy-organ). Mange interessegrupper og enkeltpersoner, der bliver berørt af disse organers beslutninger, er ikke repræsenteret i dem (Moore, 2005; Curtis og Lockwood, 2000: 66). Moore foreslår, at „[e]n måde, hvorpå man kan få repræsenteret en bredere vifte af samfundsmæssige interesser og dem, der ikke kan repræsentere sig selv, er ved at sætte sin lid til embedsmændene“ (2005: 129), men hun anerkender også, at „[a]symmetriske magtrelationer ... kan resultere i, at statslige aktører kører efter deres egen dagsorden frem for at arbejde sammen om at føre lokalsamfundets ideer ud i livet“ (2005: 130). Denne første problemstilling fører uvægerligt til den næste: Når der nu er mangel på såvel kompetencer som på demokratisk legitimitet,² kan disse grupper så overhovedet være løftestang for deltagerorienteret governance af NRF? Når man så tager i betragtning, at disse styregrupper i høj grad er afhængige af statsfinansiering og er underlagt regnskabspligt for disse midler, hvor meget indflydelse kan de så egentlig øve på den overordnede ledelse af NRF-arbejdet i deres region? Selvom de i teorien er lokalt forankrede, er de i praksis blevet integreret i en hierarkisk ledet struktur. Deres arbejde og deres regnskabspligt er således underlagt regeringens forud fastsatte policy-dagsordener.

Implikationerne ved at indlejre lokalt forankrede governance-processer i hierarkiske styringsformer kan ses i Craig og Vanclays undersøgelse (2005) af vandforvaltningsudvalg i staten New South Wales. Disse vandforvaltningsudvalg blev nedsat af regeringen i et forsøg på at føre lokale interesser sammen i en deltagerorienteret, konsensuspræget proces, hvor der skulle træffes svære forvaltningsbeslutninger om en knap ressource. Denne undersøgelse dokumenterede en tydelig konflikt mellem de forskellige dagsordener med repræsentanterne fra „lokalsamfundene“ på den ene side og repræsentanterne fra „organerne“ på den anden. Det blev bemærket, at repræsentanterne fra regeringsorganerne ofte ikke havde noget personligt i klemme i forhold til de konkrete resultater eller deres implikationer for lokalsamfundenes indbyggere (2005: 167-169). Ikke desto mindre så man talrige eksempler på, at repræsentanter fra regeringsorganerne gennemtrumfede deres egen dagsorden og underkendte lokale anbefalinger (2005: 165-166). Konsekvensen var, at disse forvaltningsudvalgs lokale medlemmer ofte var tilfredse med proces-

sen og samarbejdet om at udvikle vandforvaltningsplaner, mens de ofte var utilfredse med resultaterne (2005: 165). Nogle udtrykte frustration, vrede og desillusion over regeringsorganernes dominans i tilsyneladende „deltagerorienterede“ beslutningsprocesser (2005: 165-169).

Den slags vanskeligheder begrænser sig ikke til grupper, der er nedsat af regeringen. De siver også ned på lokal deltagelse i dens mere „organiske“ former – hvor medlemmer af lokalsamfundet mødes på eget initiativ for at igangsætte aktiviteter i deres egne lokale organisationer. Også her er der en tendens til, at bureaukratiet „overtager“ de lokale processer ved at yde bistand, men samtidig koloniserer disse grupper, så de kommer til at arbejde inden for bureaukratisk acceptable rammer. I australske NRF'er går organiske former for lokal deltagelse fx gennem medlemskab af lokale „miljøbeskyttelsesgrupper“ (Landcare, Coastcare osv.) historisk langt tilbage. Sådanne grupper planlægger og iværksætter som regel lokale miljøprojekter på såvel offentlig som privat grund, der skal beskytte/forbedre jorden, sejlrender, kystområder, dyrehabitater etc. Der stilles ofte offentlig finansiering til rådighed til at dække omkostningerne ved disse aktiviteter.

Frivillige NRF-grupper, som er dannet på lokalt initiativ, er udbredte og aktive; statsfinansiering synes til gengæld at anerkende værdien af lokalt styret deltagelse og yder en vis bistand. Men når regeringen „inddrager“ sig i disse lokalgrupper, opstår der problemer. Bureaukratiske governance-rammer sættes i stedet for lokale sådan gør vi det-arbejdsgange. Regnskabspligten og antallet af direktiver stiger, og lokale frivillige forventes at gøre mere og mere for at indordne sig – men deres indflydelse på beslutningsprocessen øges ikke. En undersøgelse foretaget for nylig blandt medlemmer af forskellige „miljøbeskyttelsesgrupper“ i Tasmanien (L&SR, 2006) viste, at de fleste grupper enten var enige eller meget enige i, at de ikke havde nok at skulle have sagt i forhold til, hvordan NRF-midler konkret blev anvendt i deres område (L&SR, 2006: 11). Samtidig udtrykte flere respondenter frustration over, hvordan de lokale myndigheder „overtog“ gruppernes aktiviteter, specielt når gruppen havde sikret sig ekstern finansiering (L&SR, 2006: 12). Nok så vigtigt nævnte flere medlemmer, at det at blive „overdynget“ med papirarbejde (på grund af bureaukratiske processer og regler) var en medvirkende årsag til medlemsflugt (L&SR, 2006: 13).

Et sigende citat fra denne undersøgelse opsummerer mødet mellem „lokalsamfundet“ og „bureaukratiet“: „Mange mennesker i de små gruppeinterviewsessioner udtrykker så dybtfølte frustrationer, at de er tæt på 'at give op' (og ikke længere deltage i NRF-gruppen), fordi de ikke føler, at deres tid bliver værdsat, og/eller at bureaukratiet er 'blevet vanvittigt'“ (L&SR, 2006: 15).

Fra et lokalt forankret governance-perspektiv er bureaukratiske gover-

nance-rammer uvægerligt „vanvittige“ – på samme måde som adfærdsmønstre er helt normale i én kulturel kontekst, men synes vanvittige i en anden. Hierarkiske governance-relationer er kendetegnet ved autoritet og kontrol, af stramme juridiske rammer og af tilstrækkeligt mange aflønnede administratorer, der får det administrative apparat til at køre glat; i sådan en kontekst er det fuldstændig logisk, at man i et godt arbejdsfællesskab har behov for underskrevne blanketter, forsikringer, rapporter, reviderede regnskaber, detaljerede og minutiøst dokumenterede procedurer, risikovurderinger etc. Lokalt forankret governance er på den anden side karakteriseret ved personlige netværk, der bygger på tillid og indflydelse, håndhævelse via socialt pres og et arbejde, som primært udføres af ulønnede frivillige, der har en personlig interesse i resultatet. Inden for denne kontekst er meget af den bureaukratiske *modus operandi* ganske givet „vanvittig“: overdrevent kompliceret, upassende, unødvendig og dyr.

Disse problemstillinger rækker langt ud over NRF-sektoren. I en undersøgelse foretaget for nylig blandt 800 mennesker i og uden for storbyer i det nordlige Tasmanien (EMRS, 2008) dukkede lignende problemstillinger op. Lidt over en tredjedel (36 pct.) af beboerne var involveret i en eller anden form for lokalgruppe, og mens 91 pct. af dem sagde, at de godt kunne samarbejde effektivt inden for gruppen, sagde 41 pct. af disse gruppemedlemmer, at statsregulativer gjorde deres arbejde mere besværligt. Desuden syntes en væsentlig del af disse engagerede mennesker (44 pct.) ikke, at de havde den tilstrækkelige magt til at ændre på tingene (og yderligere 10 pct. svarede „ved ikke“). Selv de lokale myndigheder blev beskrevet som ude af trit med „lokalsamfundet“, og hvad borgerne gerne vil have: „Byrådet har mistet fornemmelsen for, hvad folk gerne vil have – de lader sig opsluge af regler og regulativer, som er urimelige på landet, og som ikke varetager folks interesser“ (EMRS, 2008: 35).

For at arbejde sammen med (og få støtte fra) regeringshierarkiet er lokalsamfundene dog nødt til at investere tid, energi og ressourcer, når de skal indordne sig bureaukratiske sådan gør vi det-arbejds gange. Eftersom de er det „svage“ led i en bureaukratisk governance-ligning, bliver lokalgrupper langsomt koloniseret af hierarkiske institutioner. De medvirker til at understøtte den tilsyneladende „lokale“ forankring i governance i Australien, men har per definition meget lidt indflydelse – både på hvordan der skal styres og på de beslutninger, der i sidste instans bliver taget.

Opbygning af lokalsamfund

Et andet eksempel på samspillet mellem myndigheder og lokalsamfund i Australien er den stadig større fokus på aktiviteter, der fremmer „opbygning af lokalsamfundet“. Opbygning af lokalsamfundet eller nogle gange „styrkel-

se af lokalsamfundet“ fokuserer på opbygning af lokalsamfundenes kompetence til at takle sociale og økonomiske udviklingsudfordringer. Flere stater og lokalregeringer i Australien har implementeret policies eller programmer med henblik på at styrke eller opbygge lokalsamfund (Reddel, 2004: 9). Disse tilgange tager i en vis udstrækning afsæt i teoretisk litteratur om „social kapital“, deltagerorienteret udvikling og netværks-governance (med særlig opmærksomhed rettet mod den potentielle rolle, som partnerskaber på tværs af sektorer og institutioner kan komme til at spille). Et område, der har haft stor politisk bevågenhed i Australien, specielt i løbet af de sidste ti år, er „revitalisering“ eller regenerering af risikotruede eller ressourcetsvage lokalsamfund i landdistrikter med stor vægt på „hjælp til selvhjælp“ (se fx Kenyon og Black, 2001; Cheshire, 2006). Den tilgang, man har anvendt til opbygning af lokalsamfund, har i høj grad influeret andre områder som fx lokalsamfund med oprindelige australiere (se fx Siggers, 2005; Eversole, 2003), og den bliver i højere og højere grad anvendt inden for områder som sundhedsfremmende tiltag og kriminalitetsforebyggelse, hvor den bruges som en strategi til at fremme visse af regeringen forud fastsatte dagsordener.

Aktiviteter, der fremmer opbygningen af lokalsamfund i landdistrikter, er særligt interessante som et casestudie, fordi de på overfladen synes at være et bemærkelsesværdigt eksempel på, hvordan regeringen kanalisere ressourcer og støtte ud til ressourcetsvage lokalsamfund i landdistrikterne, så de kan blive aktive medspillere i udviklingsprocessen. I sådanne programmer bliver lokalgrupper opfordret og klædt på til at indgå i en lokalt forankret planlægning, herunder at identificere aktiver og opsætte visioner og at søge om finansiering af lokalt styrede projekter. Denne form for initiativer er ofte under ledelse af udviklingsgrupper, udviklingsudvalg eller andre grupper, der specifikt arbejder for at promovere og forbedre deres lokalområde (se fx Cheshire, 2006). Sådanne organisationer laver forskellige arrangementer, fremstiller publikationer, forbedrer veje i byer eller andre former for infrastruktur og udarbejder forskellige andre strategier og initiativer. Selvom de ofte forsøger at håndtere store og komplekse udviklingsproblemer (som fx kompetencemangel, ændringer i demografiske forhold, opfyldelse af unges behov), er disse organisationer kun løst tilknyttet formelle regeringsinstitutioner: typisk via finansieringsrunder, hvor organisationerne konkurrerer om øremærkede statsmidler.

Et velkendt eksempel på opbygning af lokalsamfund i landdistrikter er delstaten Victorias tidligere Department for Victorian Communities (nu Department of Planning and Community Development). Den victorianske regerings tilgang til opbygning af lokalsamfund er ret typisk: „Opbygning af lokalsamfund er selve kernen i vores måde at gribe tingene an på i Victoria. Det drejer sig om at drage fordel af lokalsamfundenes energi, så de kan skabe

deres egen fremtid“ (daværende Minister for Victorian Communities, John Thwaites, citeret i Mowbray, 2005: 2).

Dette synes umiddelbart at være en meget deltagerorienteret tilgang, hvor lokalsamfundene bliver præsenterede som centrale i governance-processen. Den tidligere victorianske regerings „Initiativ til opbygning af kompetencer i lokalsamfund“ („Community Capacity Building Initiative“, CCBI) fra 2000 til 2004 er eksempelvis blevet beskrevet som et innovativt program med en klar deltagerorienteret etik som det underliggende element: „Det har givet små lokalsamfund mulighed for at begynde at planlægge deres egen fremtid. Frem for alt har det vist, hvad der sker, når statsinvesteringer kobles med lokal viden og lokale beslutningsprocesser“ (Gov't of Victoria, 2007: 4).

I en kritik af CCBI bemærker Mowbray (2005) imidlertid, at den proces, gennem hvilken lokaludvalgene udviklede og implementerede „deres egne“ planer, var forhåndsbestemt og nøje styret af regeringshierarkiet. Programfacilitatorer var ansatte og kontrollerede af ministeriet (2005: 260). Hvad angår regeringens tilgang til „inddragelse af lokalsamfundene“, konstaterer Mowbray tankevækkende og rammende, at de aktiviteter, som disse finansierede grupper tog sig af, „er af den type, som mange forskellige grupper i lokalsamfundene har været vant til at tage sig af, længe før regeringen satte dette program i søen“ (2005: 261). Det kunne fx være at få ideen til og stå for arrangementer i lokalsamfundet, renovering af lokal infrastruktur eller anskaffelse af nye, lokale faciliteter, serviceydelser eller igangsættelse af aktiviteter (lokale busser, biografer der blev kørt af frivillige eller et blæserorkester). Ministeriet bidrog med en vis form for økonomisk og logistisk støtte til disse aktiviteter, men de tog også med fuldt overlæg æren for de lokale initiativer (se Gov't of Victoria, 2007) og antydede dermed, at „lokalsamfund“ havde brug for bureaukratiet for at kunne fungere effektivt.

CCBI gav således regeringsinstanser mulighed for at „engagere“ sig i lokalsamfund og dermed opnå en tilknytning til aktiviteter på lokalt niveau. Det gav imidlertid ikke lokalsamfundene samme mulighed for at engagere sig i statsmagten. Erfaringerne med programmet pegede tværtimod på alvorlige problemer i form af manglende institutionel kobling mellem „lokalsamfund“ og statsmagt. I lighed med NRF-grupperne nævnt ovenfor havde disse lokalgrupper på grund af deres position som uformelle, lokale aktører inden for et formelt regeringsprogram meget ringe eller slet ingen kompetence til at øve indflydelse på den førte politik eller i det mindste på den retning, „deres egen fremtid“ skulle tage (Martin, 2006).

Denne manglende institutionelle kobling rejser et større spørgsmål: Kan det overhovedet lade sig gøre for en NGO, der opererer lokalt eller gennem netværk, at arbejde på lige fod sammen med formelle regeringsinstanser. For at vise et eksempel kan vi kigge nærmere på et ideelt scenarie: en by (også i

Victoria), der har et meget kompetent og anerkendt lokalt udviklingsudvalg, og som på mange måder repræsenterer et „dynamisk“ lokalsamfund, som Kenyon og Black (2001) beskriver det med stærke ledere, positiv indstilling, fremtidsplaner etc. De arbejder tæt sammen med lokalregeringen og har implementeret en række projekter, der skal forbedre byens image såvel som dens adgang til kerneserviceydelser som reagerer på mere generelle økonomiske og sociale udfordringer. Men også her dukker der problemer op.³

For det første arbejder denne gruppe som et „rådgivende“ organ over for de lokale myndigheder (som er placeret i en større by en time derfra). Det vil med andre ord sige, at den lokale gruppe ikke har en formel governance-rolle, og dens medlemmer er ulønnede frivillige. Deres arbejde for lokalsamfundet er derfor for egen regning. Gruppen er så heldig at have evnen til at skrive gode ansøgninger om støtte og har i kraft af deres frivillige indsats og deres engagement skaffet betydelige midler til byen. En beboer udtalte, at „hvis man ikke har nogen drivende kræfter, der kan skrive ansøgninger om støtte ... får man ingen midler.“ Alle ansøgninger om støtte er skrevet af frivillige, som også tager sig af at styre en mere og mere indviklet administration og at leve op til øgede dokumentationskrav for at opnå statsstøtte.

Ud over det lokale udviklingsudvalg har byen en lang række andre lokale organisationer, som har samlet gode kræfter, og som udviser en betydelig grad af „lokalt“ engagement. Mange beboere opfatter byen som en „det kan vi godt“-by med stærke lokale netværk (alle kender alle). Mange påtager sig flere roller og er involveret som frivillige i flere organisationer. Samtidig oplever de frivillige og organisationerne stigende dokumentationskrav fra forskellige myndigheders side. Det kan være lovindgreb fra lokalregeringen om social kontrol som fx introduktion af obligatorisk politikontrol og krav om attester for frivillige i bestemte roller (hvis de fx arbejder med børn eller mad). Den slags lovindgreb er ikke alene irrelevante i den lokale kontekst, de medfører også betydelige omkostninger for lokalsamfundet (frafald af frivillige, frivilliges tidsforbrug, kontante omkostninger for organisationerne). Mens politiske initiativer fra regeringens side sagtens kan knuse lokale initiativer, findes der ikke en tilsvarende kanal gennem hvilken lokale innovationer kan finde vej til politiske beslutninger. Byen er fx vært ved flere vellykkede arrangementer, blandt andet et til fremme af sikkerhed i landbruget, som har vundet en national pris. Ikke desto mindre stables dette arrangement primært på benene af frivilligt arbejde med meget begrænset statsstøtte. Lokale frivillige, der gerne vil „overdrage“ dette vellykkede arrangement til en formel organisation, opdager, at der ikke er en organisation, der kan eller vil overtage det.

Vigtigst af alt er måske, at dette „det kan vi godt“-lokalsamfund ikke har et politisk talerør i forhold til væsentlige problemstillinger, der får konsekvenser for dets fremtid – som fx et forslag om at etablere en giftaffaldsplads

i nærheden. Selvom dette „stærke“ lokalsamfund står samlet imod forslaget om giftaffaldspladsen, må de sætte deres lid til frivillige talsmænd, der ofte ikke har de spidskompetencer, der skal til. Og det lille, lokale indbyggertal betyder, at „vi har ikke nok stemmer“ til at øve den nødvendige indflydelse hverken på lokalt eller nationalt niveau. Ikke engang i lokalregeringen var der på tidspunktet for denne undersøgelse et eneste byrådsmedlem fra denne by, selvom den er en af de byer, der leverer flest serviceydelser i regionen. Da området er domineret af et større regionalt center og byen er placeret i en isoleret del af staten, blev de væsentlige beslutninger vedrørende denne by stadig truffet andre steder af andre.

Det overordnede budskab her er, at man kan konstatere en manglende kobling mellem „lokalsamfundets“ governance – en rigtig effektiv en af slagsen – og de formelle, bureaukratiske institutioner, der dominerer beslutningsprocessen og ressourcefordelingen (se også fx Eversole og Scholfield, 2006). Lokalsamfundenes stilling er den, at de muligvis bliver „hørt“ (fx via en „rådgivende“ gruppe), men ikke nødvendigvis *legitimeret* eller *reageret på* (grupperne bliver ikke valgt som repræsentanter, talsmændene er ikke udannede, den politiske gennemslagskraft er fraværende, beslutningerne tages andre steder). Regeringsinstitutioner har svært ved at tage gode ideer op (som fx arrangementet om sikkerhed i landbruget). Endelig forsøger institutionelle rammer og lovindgreb om social kontrol i stadigt større grad at erstatte lokalsamfundenes uformelle governance-mekanismer med et stort statsbureaukratiske formelle regler og strukturer.

Konklusioner

„Deltagerorienterede“ governance-tilgange i Australien understreger vigtigheden af lokal handling og lokale beslutningsprocesser. I praksis viser det sig imidlertid, at disse tilgange og de politiske tiltag, der understøtter dem, har fulgt modellen „inddragelse af lokalsamfund“. Inddragelse af lokalsamfund adskiller konceptuelt „lokalsamfund“ og „regering“ og kobler dem så sammen igen i et ulige „inddragelsesforhold“. Modellen kobler per definition folk som individer, uformelle eller semiformelle organisationer med formelle bureaukratiske institutioner. Ved at placere interaktionen mellem lokalsamfund og regering inden for sidstnævntes hierarkiske institutionelle ramme sikrer inddragelsen af lokalsamfund, at magt og legitimitet forbliver hos de formelle bureaukratiske institutioner – og at „lokalsamfund“ som governance-form bliver af-legitimeret.

Som vi har set ovenfor, arbejder hierarkiske regeringsinstitutioner „sammen med“ lokalsamfund ved at forsøge at kolonisere lokalt kendskab og energier og omdirigere dem ind i bureaukratiske rammer – enten for at styrke opfattelsen af regeringens legitimitet eller for at styrke opfattelsen af legitimi-

teten af den lokale indsats (dvs. ved at formalisere den). I begge tilfælde sikrer den manglende korrespondance mellem uformelle (netværksorienterede) og formelle (hierarkiske) governance-institutioner, at de berørte lokalsamfund og borgere ikke har noget at skulle have sagt i beslutningsprocesserne. De bliver fortsat kontrolleret af en stort set uigennemtrængelig, hierarkisk styringsform.

Til gengæld er disse hierarkier i kraft af deres egen kultur og egne systemer ikke engang i stand til at se de indlejrede modsætninger i deres „inddragelse“ af lokalsamfundene. I et skrift om Australiens policy på regionalt og lokalt niveau bemærker Margaret Lynne, at mens man godt kan myndiggøre lokalsamfundene til at kunne tale deres sag, „er problemet for mange bureaukrater, selv på regionalt niveau, at ... de forventer, at de bureaukratiske dokumentationskrav er standard for lokale strukturer, og når de ikke er det, er de ikke sene til at delegitimere budskabet frem for at undersøge vigtigheden af lokal legitimitet“ (Lynn, 2005: 190).

Casestudierne i denne artikel illustrerer, at når bureaukrater forsøger at „arbejde sammen med“ lokalsamfund, sætter deres egne bureaukratiske kulturer og kommissorier rammerne for samarbejdet. Tillid bliver skiftet ud med formelle regler og dokumentationskrav, lokale dagsordener bliver subtilt ændret i retning af ministerielle dagsordener, og der flyttes få ressourcer eller indflydelsesmuligheder fra hierarkiet til lokalsamfundet. Man kan faktisk argumentere for, at det meste af ressourceflowet går den modsatte vej: Lokalsamfundenes energi overføres subtilt til at producere resultater for bureaukratiet.

Disse problemstillinger er ikke enestående for Australien: Teage (2007) skriver fx om et social-økonomisk partnerskab i Irland og kommer frem til lignende konklusioner om de bureaukratiske rammers dominans i processen. Han bemærker, at mens det pågældende projekt var struktureret ud fra en sund deliberativ demokratistruktur, blev dets potentiale i sidste ende kompromitteret, fordi „den institutionelle ramme, der blev skabt for at understøtte programmet, var mere optaget af at sikre, at regeringen fortsat havde kontrol over programmet“ (Teague, 2007: 96, 101). I et skrift om den europæiske regionale udviklingskontekst bemærker Amin:

„Det sker alt for ofte, at uddelegeringen og opbygningen af en lokal institution til trods for retorikken om at tvinge kontrollen væk fra centralmagten kommer til at foregå uden et alvorligt angreb på evnen til at definere andre – lige fra centralregeringen, magtfulde statslige og internationale organisationer til juridiske koder, måleenheder og teknologiske standarder, som andre har formuleret“ (2004: 7-8).

Det er tydeligt, at den hierarkiske governance lever i bedste velgående – og den er måske farligere, når den foregiver ikke at være hierarkisk. Deltagelse, partnerskab og decentralisering er nu en del af sprogbrugen i governance-landskabet i Australien, men det er ikke noget, der sætter sig spor i de centralt styrede, hierarkiske institutionelle kulturer.⁴ Der er behov for at dykke ned under overfladiske manifestationer om „lokalsamfundenes deltagelse“ for at stille mere dybtgående spørgsmål om den rolle, folk spiller i deres egen governance.

Noter

1. Organisationens navn nævnes ikke pga. tavshedspligt. Denne ikke-offentliggjorte rapport, der er baseret på fokusgrupper med 22 medarbejdere som tovholdere og med inddragelse af over 100 af deres kolleger i hele ministeriet, blev udarbejdet af forfatteren i juni 2006.
2. Brown (2005) diskuterer det væsentlige ved såvel kompetencer som legitimitet, når man gerne vil opnå vellykket regionalt forankret governance.
3. Data fra undersøgelsen *Towns in Time* i mindre byer i Victoria (Eversole, 2007).
4. Chambers (2005: 199) nævner denne hyppige mangel på kongruens mellem sprog, praksis i det virkelige liv og de gældende institutionelle rammer.

Litteratur

- Adams, David and Michael Hess (2001). „Community in Public Policy: Fad or Foundation?“, *Australian Journal of Public Administration*, Vol. 60, No. 2, pp. 13-23.
- Amin, Ash (2004). „Regions unbound: towards a new politics of place“, *Geografiska Annaler*, Vol. 86, No. 1, pp. 33-44.
- Blackburn, James and Jeremy Holland (eds.) (1998). *Who Changes? Institutionalizing Participation in Development*, London: IT Publications.
- Brown, Alexander Jonathan (2005). „Regional Governance and Regionalism in Australia“, pp. 17-41 in Robyn Eversole and John Martin (eds.), *Participation and Governance in Regional Development, Global Trends in an Australian Context*, Aldershot: Ashgate.
- Chambers, Robert (1983). *Rural Development: Putting the Last First*, New York: Longman.
- Chambers, Robert (2005). *Ideas for Development*, London: Earthscan.
- Cheshire, Lynda (2006). *Governing rural development, Discourses and Practices of Self-help in Australian Rural Policy*, Aldershot: Ashgate.
- Considine, Mark (2005). „Partnership and Collaborative Advantage: Some Reflections on New Forms of Network Governance“, Discussion Paper, Canberra: ANU Centre for Public Policy.
- Craig, Andrew and Frank Vanclay (2005). „Questioning the Potential of Deliberativeness to Achieve ‘Acceptable’ Natural Resource Management Decisions“, in

- Robyn Eversole and John Martin (eds.), *Participation and Governance in Regional Development, Global Trends in an Australian Context*, Aldershot: Ashgate.
- Curtis, Allan (2003). „The Landcare Experience“, pp. 443-460 in S. Dovers and S. Wild River (eds.), *Managing Australia's Environment*, Sydney: Federation Press.
- Curtis, Allan and Michael Lockwood (2000). „Landcare and Catchment Management in Australia: Lessons for State-Sponsored Community Participation“, *Society & Natural Resources*, Vol. 13, No. 1, pp. 61-73.
- EMRS (2008). *Northern Tasmania Development Local Community Research Report*, prepared for Northern Tasmania Development, Moonah, Tasmania: Enterprise Marketing and Research Services.
- Eversole, Robyn (2003). „Managing the Pitfalls of Participatory Development: Some Reflections from Australia“, *World Development*, Vol. 31, No. 5, pp. 781-795.
- Eversole, Robyn (2007). „Ouyen“, in *Towns in Time 2001 Analysis: Population Change in Victoria's Towns and Rural Areas 1981 - 2001, Incorporating the Study of Small Towns in Victoria Revisited*, Melbourne: Victorian Government Department of Sustainability and the Environment.
- Eversole, Robyn and John Martin (eds.) (2005). *Participation and Governance in Regional Development: Global Trends in an Australian Context*, Aldershot, UK and Sydney: Ashgate.
- Eversole, Robyn and Kaye Scholfield (2006). „Clockwork and Network: Getting Things Done in a Rural Town“, published as a refereed conference paper from the *Governments and Communities in Partnership* conference, University of Melbourne, Melbourne, September, <http://www.public-policy.unimelb.edu.au/conference06/>
- Everingham, Christine (2001). „Reconstituting Community: Social Justice, Social Order and the Politics of Community“, *Australian Journal of Social Issues*, Vol. 36, No. 2, pp. 105-122.
- Fung, Archon and Erik Olin Wright (2003). *Deepening Democracy: Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance*, London & New York: Verso.
- Government of Victoria (2007). *Community Capacity Building Initiative 2000-2004*. „Story Booklet“ <http://www.dvc.vic.gov.au/Web14/dvc/dvcmain.nsf/allDocs/RWP346C7C14E760EC0ECA2573A2007E5114?OpenDocument>
- Head, Brian (2005). „Participation or Co-governance? Challenges for regional Natural Resource Management“, pp. 137-154 in Robyn Eversole and John Martin (eds.), *Participation and Governance in Regional Development, Global Trends in an Australian Context*, Aldershot: Ashgate.
- Herbert-Cheshire, Lynda and Vaughn Higgins (2004). „From Risky to Responsible: Expert Knowledge and the Governing of Community-led Rural Development“, *Journal of Rural Studies*, Vol. 20, No. 3, pp. 289-302.
- Hirst, Paul (1994). *Associative Democracy*, Cambridge: Polity Press.
- Kenyon, Peter and Alan Black (2001). *Small Town Renewal Overview and Case Studies*. Report, Barton, ACT: Rural Industries Research and Development Commission.
- L&SR (Landscape and Social Research) (2006). *A Review of „Care“ Group Support*. Report, Burnie: Cradle Coast NRM.
- Lowe, Jan and Evan Hill (2005). „Closing the Gap between Government and Community“, Chapter 9 in Al Rainnie and Madeleine Grobbelaar (eds.), *New Regionalism in Australia*, Aldershot: Ashgate.
- Lynn, Margaret (2005). „Communities, Regions, States: Accountabilities and Contradictions“, Chapter 10 in Al Rainnie and Madeleine Grobbelaar (eds.), *New Regionalism in Australia*, Aldershot: Ashgate.

- Martin, John (2006). „Government and Community Engagement“, paper presented at the Tenth International Research Symposium on Public Management (IRSPM X), 10-12 April, Glasgow Caledonian University, Scotland.
- Martin, Peter and Helen Ritchie (1999). „Logics of Participation: Rural Environmental Governance under Neo-liberalism in Australia“, *Environmental Politics*, Vol. 8, No. 2, pp. 117-135.
- Moore, Susan A. (2005). „Regional Delivery of Natural Resource Management in Australia: Is it Democratic and Does it Matter“, pp. 121-136 in Robyn Eversole and John Martin (eds.), *Participation and Governance in Regional Development, Global Trends in an Australian Context*, Aldershot: Ashgate.
- Mowbray, Martin (2005). „Community Capacity Building or State Opportunism“, *Community Development Journal*, Vol. 40, No. 3, pp. 255-264.
- OECD (2006). *The New Rural Paradigm*, Paris: OECD.
- Rainnie, Al and Julie Grant (2005). „The Knowledge Economy, New Regionalism and the Re-Emergence of Regions“, Chapter 1 in Al Rainnie and Madeleine Grobbelaar (eds.), *New Regionalism in Australia*, Aldershot: Ashgate.
- Reddel, Tim (2004). „Exploring the Institutional Dimensions of Local Governance and Community Strengthening: Linking Empirical and Theoretical Debates“, *Research Paper 2*, December, Griffith University Urban Policy Program.
- Saggers, Sherry (2005). „Negotiating definitions of indigenous participation in community development“, pp. 195-210 in Robyn Eversole and John Martin (eds.), *Participation and Governance in Regional Development, Global Trends in an Australian Context*, Aldershot: Ashgate.
- Smyth, Paul, Tim Reddel and Andrew Jones (2004). „Social Inclusion, New Regionalism and Associational Governance: The Queensland Experience“, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 28, No. 3, pp. 601-615.
- Teague, Paul (2007). „Developing the Social Economy in Ireland?“, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 31, No. 1, pp. 91-108.
- Yankelovich, Daniel (1991). *Coming to Public Judgment*, University of Syracuse Press.